

ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ НА РОЗВИТОК ФІНАНСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

І.А. Ломачинська, кандидат економічних наук
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті розглянуто вплив організації оподаткування, державних видатків, державних запозичень на фінанси суб'єктів господарювання. Сформульовано основні принципи формування ефективного бюджетно-податкового механізму розвитку фінансів національних підприємств в умовах економічної кризи

Ключові слова: державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, державні видатки, податки, державні запозичення, бюджетно-податковий механізм урівноваження фінансів підприємств.

Постановка проблеми. В умовах будь-якої економічної кризи постає питання виживання суб'єктів господарювання, вирішення якого актуалізує пошук шляхів та механізмів урівноваження економічної системи як на мікро, так і макрорівні. Стосується це й фінансів підприємств, які формують первинні фінанси та являють, таким чином, основу сучасної національної фінансової системи. У результаті актуалізується питання пошуку можливостей, умов, механізмів узгодження індивідуальних фінансових рішень суб'єктів господарювання в умовах нестабільності, умов фінансової стійкості й рівноваги та забезпечення на їх основі сталого економічного розвитку. Саме це й повинно забезпечити реалізацію основних фінансових інтересів підприємств щодо забезпечення фінансової рівноваги, максимізації прибутку та ринкової вартості, забезпечення основним і оборотним капіталом, інвестиціями, оптимізації податкових платежів тощо.

Аналіз останніх досліджень. Зарубіжними та вітчизняними вченими досліджено різні аспекти організації та управління фінансами підприємств. Значний вклад внесли такі українські автори, як В.Л. Андрущенко, М.Д. Білик, І.А. Бланк, А.М. Поддєрьогін, О.О. Терещенко, В.М. Федосов й ін. Серед іноземних економістів, які внесли суттєвий вклад в розроблення

механізмів управління фінансами підприємств, можна відзначити М.С. Абрютіну, І.Т. Балабанова, Р. Брейлі, А. Мен'є, П. Бароле, А.В. Грачова, Б. Коласа, С. Майерса, А. Роя, Ж. Депаляна, І. Романе, Є. Коена, Ж. Франсона, О.С. Стоянову, Дж. ван Хорна й ін.

Огляд наукового доробку вчених дозволив зробити висновки, що недостатнім є вивчення впливу різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників на фінансовий механізм підприємств, особливо в умовах економічної нестабільності. Окрім того, важливим є й те, що в період кризи посилюється дія саме зовнішніх чинників, а, значить, виникає потреба в їх дослідженні та розробленні відповідних антикризових заходів. Щодо внутрішніх чинників, то завданням підприємств є інтенсифікація власних конкурентних переваг з метою зменшення загальних втрат від економічної кризи. Особливої уваги в умовах нестабільності потребує узгодження інтересів між учасниками фінансових відносин та чинників, що визначають їх раціональність й ефективність.

У зв'язку з цим особливо важливим є дослідження взаємозв'язку державних та приватних фінансів. З одного боку, роль економічної політики стимулювання ділової активності в умовах кризи посилюється, а, з другого, – держава в результаті зменшення надходжень до бюджету вимушена обмежити прямий фінансовий вплив на соціально-економічний розвиток країни. Саме тому особливо актуальним на сьогодні є теоретико-методологічне обґрунтування ефективної бюджетно-податкової та боргової політики держави як чинників стійкого розвитку суб'єктів господарювання, формування сприятливого інвестиційного клімату підприємницької середовища, підвищення конкурентоспроможності національних підприємств.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз впливу бюджетно-податкового регулювання й боргової політики на фінанси підприємств та розроблення рекомендацій щодо використання фінансових механізмів економічної політики для стимулювання господарської діяльності в умовах системної економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз державних фінансів в умовах нестабільності дозволяє виявити нижчезазначене. В період економічного спаду та депресії спостерігається суттєве скорочення обсягу державних доходів як наслідок звуження фінансово-господарських операцій підприємств, а, значить, зменшення бази для прямого та непрямого оподаткування. Окрім того, спостерігається скорочення зайнятості й відповідно, зменшуються надходження до бюджету від податку на доходи фізичних осіб та внески в державні цільові фонди. Одночасно відбувається зменшення надходжень до бюджету доходів від використання та приватизації державного майна. Разом із цим, зменшення виручки від реалізації суб'єктів господарювання в результаті скорочення товарообігу призводить до зростання боргових зобов'язань, у тому числі й податкових. Поява ж боргів перед працівниками зменшує платоспроможний попит, що ще більшою мірою скорочує доходи від господарської діяльності та мультиплікує взаємну заборгованість. Як правило, це супроводжується здешевленням національної грошової одиниці, що призводить до зниження реальної вартості доходів бюджету.

Щодо витрат бюджету, то в період економічної кризи вони зростають. Це пов'язано з розширенням потреб у фінансуванні програм зайнятості, підтримки стратегічно та соціально важливих галузей економіки, регіонів. Суттєве зростання витрат також пов'язано зі зниженням курсу національної валюти, яке призводить до збільшення витрат на обслуговування зовнішнього боргу та сприяє інфляційним процесам у випадку значного рівня залежності країни від імпорту.

Таким чином, здатність держави надавати пряму фінансову допомогу суб'єктам господарювання зменшується. Окрім того, виникає проблема оптимального відбору підприємств для прямої фінансової підтримки, де пріоритетами повинно бути визначено: створення умов для зростання національного добробуту, максимальні вигоди для суспільства, мінімальні втрати населення. Разом із цим, економічна та фінансова криза повинні виконувати функцію санації національної економіки та оздоровити її за рахунок закриття неефективних

підприємств та активізації підприємницької діяльності. Тому важливим насамперед, є не пряме фінансування господарських операцій недієздатних підприємств, що, як правило, є малоефективним та знижує рівень мотивації до виконання фінансових зобов'язань, ефективного використання обмежених фінансових ресурсів, а інституційне забезпечення досконалого механізму банкрутства, санації, відновлення платоспроможності, реорганізації та впровадження непрямих методів державної підтримки фінансово-господарської діяльності національних підприємств та зростання її результативності. Саме в цьому випадку актуальним є використання податкових та бюджетних механізмів.

Дослідження [1] впливу державних фінансів на приватні дозволило виявити деякі закономірності. В системі державних доходів стійкість фінансової діяльності суб'єктів господарювання визначається такими елементами як порядок розрахунку податкової бази, ставка, періодичність і процедура, джерело сплати податку, податкові пільги та санкції тощо. Нескладні розрахунки основних показників фінансового стану за умови збільшення податкового навантаження дозволяють виявити, що у результаті зростання ставки прямого податку рентабельність використання капіталу знижується, непрямого податку – або знижується або не змінюється. При цьому найбільший вплив спостерігається у випадку, коли початковий рівень рентабельності низький. Показники ліквідності в результаті зростання прямих податків погіршуються, а непрямих – практично не змінюються. Взагалі, в даному випадку для стійкості фінансів підприємств значення має не ставка податку, а термін його сплати. Для ділової активності також важливим є термін та періодичність сплати податку. В цілому ж зростання ставки має або нейтральний або негативний вплив. У деяких випадках може покращуватися показник ділової активності кредиторської заборгованості, але це не компенсує загальний негативний вплив на підприємство збільшення ставки податку. У разі зростання ставки податків показники фінансової стійкості також погіршуються. При цьому негативний вплив прямих податків буде сильнішим у випадку зменшення ваги

власного капіталу, а вплив непрямих буде залежати від здатності продавця перекласти податковий тягар на покупця.

Механізми фінансування державних витрат в цілому мають менший вплив на господарську діяльність недержавних підприємств, ніж механізми державних доходів. При цьому чинник державних витрат не є ключовим у забезпеченні задовільного стану фінансів підприємств. Аналіз таких механізмів, як субсидії та субвенції, бюджетні кредити, державне замовлення та бюджетні інвестиції демонструє, що на рентабельність капіталу й активів підприємств мають позитивний вплив бюджетні кредити та державне замовлення, негативний або несуттєво позитивний – субсидії та субвенції, бюджетні інвестиції; на показники ліквідності позитивний – субсидії та субвенції, бюджетні кредити, неоднозначний – державне замовлення, нейтральний – бюджетні інвестиції; на показники ділової активності позитивний – державне замовлення, неоднозначний – субсидії та субвенції, негативний або нейтральний – бюджетні інвестиції; на показники платоспроможності та структури капіталу позитивний – субсидії та субвенції, державний заказ, бюджетні інвестиції; неоднозначний – бюджетні кредити.

Разом з бюджетом й податками значний вплив на приватні фінанси має державний борг. Особливістю його впливу є те, що можна спостерігати як прямий вплив в результаті скорочення або розширення державного фінансування суб'єктів господарювання та державних запозичень у приватний сектор економіки, так і непрямий через фінансовий ринок, активність якого безпосередньо залежить від державної фінансової політики та створює умови для дії механізмів залучення коштів через емісію цінних паперів, банківське кредитування, лізинг, факторинг.

Розглянемо вплив на рівновагу фінансів підприємства таких складових державного боргу, як заборгованість по комерційним кредитам, цінним паперам, гарантіям, бюджетним кредитам, боргам державних підприємств.

У випадку зростання частки заборгованості по комерційним кредитам у державному борзі країни відбувається активі-

зація банківського ринку, ліквідність якого зростає. Внаслідок можна спостерігати зменшення вартості кредиту внаслідок нівелювання державою деяких ризиків. Активізація запозичень комерційних кредитів активізує оптовий міжбанківський ринок у зв'язку з тим, що інші джерела банківського сектора, у тому числі, статутний капітал КБ, збільшення депозитів, продаж пасивів мають довгостроковий характер дії. Як наслідок, кошти з інших сегментів фінансового ринку, і, насамперед, акцій та облігацій, перетікають на міжбанківський. Внаслідок чого привабливість акцій та облігацій знижується. Це призводить до того, що основними джерелами фінансового зростання підприємств стає прибуток, банківські кредити. Негативним у даному випадку є те, що ці джерела є не найменш дешевими й доступними, особливо в умовах економічної та фінансової кризи.

Зростання емісії державних цінних паперів вимагає достатнього рівня їх доходності, що можливо лише за умови збалансування пропозиції ресурсів та попиту на них. За таких умов кошти з інших сегментів перетікають на ринок державних облігацій, ринок акцій скорочується і вони недооцінюються. Відповідно, більш привабливим стає ринок корпоративних облігацій. Таким чином, зростання емісії державних цінних паперів призводить до зростання державного сектора економіки та зменшення активності приватного.

Розширення бюджетних кредитів призводить до залучення коштів неринковими засобами при низькій ставці проценту. В результаті погіршується дія ринкових механізмів, ліквідність та капіталізація фінансового ринку взагалі знижується. Залучення коштів підприємствами через емісію акцій, облігацій, банківські кредити стає не вигідним. Основними джерелами фінансування господарської діяльності залишається власний капітал, що призводить також до зниження виплати дивідендів та зростання кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання.

Зростання кредиторської заборгованості держави призводить до відволікання коштів з обороту підприємств. Як наслідок, зростає ризик неплатежів і банкрутства. Вартість акцій,

облігацій буде зменшуватися, доходність корпоративних цінних паперів – зростати. В таких умовах основним джерелом фінансування діяльності підприємств стає також власний капітал.

Гарантії держави щодо кредитування господарської діяльності та емісії облігацій надаються або унітарним підприємствам, або приватним. В першому випадку наслідки будуть подібними до залучення державою комерційного кредиту. В другому, можна спостерігати спрощення процедури надання кредиту, що призведе до зростання банківського кредитування приватного сектора.

Таким чином, існує високий рівень залежності між обсягом, структурою державного боргу та джерелами фінансування господарської діяльності, які в сукупності впливають на механізм врівноваження фінансів національних підприємств. В усіх випадках зростання державної заборгованості можна спостерігати зменшення активності фінансового ринку у фінансуванні господарської діяльності. У випадку зростання частки бюджетних кредитів, кредиторської заборгованості, заборгованості державних підприємств приватний сектор вимушений обирати основним джерелом забезпечення господарської діяльності власний капітал, у випадку зростання частки комерційних кредитів, гарантій – банківський кредит, і у випадку облігаційних займів – емісію облігацій та банківське кредитування.

Взагалі ж зростання потреби суб'єктів господарювання у власному капіталі, про що йде мова в більшості випадків формування державного боргу, в період кризи є дуже проблематичним. Внаслідок того, що зростає платоспроможний попит, дохід скорочується, зростають витрати на обслуговування наявних боргових зобов'язань, контрактних відносин, чистий прибуток, як правило, зменшується, а, значить, зменшується обсяг реінвестиції прибутку. Перевагою в таких умовах можуть скористатися лише підприємства з висококонкурентним асортиментом продукції, низьким рівнем залежності від зовнішнього фінансування, високим рівнем оборотності активів.

Слід зауважити, що вплив може посилюватися в результаті дії таких зовнішніх чинників, як валютний курс, інфляція, обсяг і структура інвестицій. Так, збільшення запозичень в іноземній валюті призводить до зростання залежності від кон'юнктури світової економіки, а у випадку зростання курсу відбувається зростання державного боргу та витрат на його обслуговування, а, значить, кредиторської заборгованості, що ще більше стимулює суб'єктів господарювання використовувати власні джерела фінансування. У випадку інфляції у держави також з'являється стимул збільшувати кредиторську заборгованість. А у випадку зростання обігу інвестицій на фінансових ринках будь-які дії держави щодо збільшення залучень призводять до більш сильного впливу на політику формування фінансів приватного сектора.

Щодо впливу на приватні фінанси безпосередньо зовнішнього боргу країни, то доречним є «золоте правило» фінансів [2], згідно з яким основним принципом використання запозичень є їх продуктивне використання в якості капіталу. Окрім того, збереження платоспроможності країни можливе лише при виконанні правила: додаткова вартість на власний та запозичений капітал повинна перевищувати обсяг процентних платежів іноземним кредиторам [3, с.12]. Лише в цьому випадку в країні зовнішнього фінансування складаються умови для розширеного відтворення. Однак, в період кризи до зовнішніх ресурсів, як правило, звертаються країни з нестабільною або нерозвиненою економікою. А в цьому випадку використання залучених коштів на поточні потреби, а не на розвиток реального сектора економіки, призводить до зростання зовнішніх боргових зобов'язань в майбутньому та виникнення умов для боргових криз. Окрім того, згідно з кейнсіанською теорею, відбувається «витіснення інвестицій» в країні, що стримує довгострокове економічне зростання. Податкові надходження до бюджету в такому випадку використовуються на обслуговування зовнішнього боргу, що можна визначити як зменшення національного багатства. Неокейнсіанці, навпаки, надають обґрунтування необхідності експорту капіталу для створення постійного стимулу до економічного зростання.

Висновки. Ефективний бюджетно-податковий механізм урівноваження фінансів національних підприємств в умовах економічної кризи, не дивлячись на зростання ролі фіскальної складової, вимагає.

1) забезпечення пропорційного зниження ефективної податкової ставки. Тобто сума податків, які сплачує підприємство, повинно змінюватися пропорційно зниженню обсягу коштів, які залишаються у розпорядженні підприємств. Таким чином, підтримання прямої пропорційної залежності податкових виплат підприємств від виручки та чистого прибутку й забезпечить рівновагу фінансів підприємств. Зауважимо, що непропорційне зростання податкового навантаження в умовах кризи може бути результатом використання регресійної, фіксованої ставок податку або ставок податку, визначених в іноземній валюті (мито);

2) узгодження моменту оподаткування з моментом визначення доходів і витрат. Це забезпечить, по-перше, узгодження динаміки прибутку, який оподатковується, з динамікою реального прибутку та, по-друге, моменту виникнення податкового зобов'язання з моментом отримання реальних грошових коштів. В даному випадку важливим є правильне визначення терміну та періодичності сплати податку, оптимальний вибір методу визначення зобов'язань (касовий або метод нарахувань) та процедури розрахунку й включення резервів та списання безнадійної заборгованості;

3) по-третє, оптимізацію умов відшкодування податків з бюджету, яка включає лібералізацію та оперативність даного процесу. Насамперед це стосується відшкодування перевищення «сплаченого» та «отриманого» ПДВ. Важливим аспектом також є правила заліку збитків. Зазвичай збитки переносяться на майбутнє, в той час, як в практиці розвинених країн, наприклад, Великої Британії, збитки переносяться на минулі прибутки, інші види діяльності;

4) оптимізацію механізмів фінансування витрат бюджету. Так, податкові пільги й мінімізація податкових витрат є механізмами економіки зростання, а не спаду. Використання механізмів субсидій та субвенцій, бюджетних кредитів, державних

заказів, бюджетних інвестицій повинно визначатися цілями та завданнями державної підтримки відповідно ефектам дії основних показників збалансування фінансів підприємства. При цьому необхідно пам'ятати, що пріоритетами фінансової діяльності в умовах кризи є платоспроможність, ліквідність, рентабельність. На нашу думку, окрім того вибір механізму повинен залежати від галузі, розміру, організаційно-правової форми, фази життєвого циклу організації;

5) організація державних заказів, які не лише збільшать платоспроможний попит, а й дозволять отримати державні закупки по нижчим цінам ніж при зростанні, а також будуть сприяти зниженню витрат виробництва;

6) розширення державних програм розвитку інфраструктури підприємницької діяльності (інформаційні, транспортні, маркетингові, транспортні комунікації тощо). Це дозволить знизити витрати підприємств, і, як наслідок, збільшити рентабельність та ліквідність господарської діяльності в умовах кризи.

Стосовно боргової політики держави, можна відмітити, що у зв'язку з тим, що в будь-якому випадку зростання державних запозичень в умовах кризи негативно впливає на фінансову діяльність підприємств, держава повинна максимально нівелювати негативний вплив боргової політики на вибір джерела фінансування господарської діяльності, особливо що стосується власних джерел фінансування. Відповідно, одним з принципів управління державним боргом країни повинно бути визначено оптимізацію його структури таким чином, щоб вплив на підприємства був мінімальним. Доречним при цьому є визначення граничних лімітів для кожного з елементів державного боргу.

Література:

1. Бурделова Т. Н. Влияние государственных финансов на устойчивость коммерческой организации. / Т. Н. Бурделова // Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук. — М., 2005. — 210 с.
2. Захаров А. «Золотое правило» финансов — займы для инвестиций / А. Захаров, Б. Алехин // Известия. — 2002. — № 223. — С. 8.
3. Дмитриев В. А. Внешние заимствования государств: теоретический, практический и региональный аспекты / В. А. Дмитриев // Деньги и кредит. — 2006. — № 10. — С. 10—21.